proLékaře.cz | 4.11.2026

Diabetes mellitus – rane stredoveká arabská medicína

Andrea Bukovská[1,2]

[1] Nemocničná lekáreň Univerzitná nemocnica Martin
[2] Diabetologické edukačné centrum I. internej kliniky Jesseniovej lekárskej fakulty UK a Univerzitná nemocnica Martin, prednosta prof. MUDr. Marián Mokáň, DrSc., FRCP Edin

Najvýznamnejší islamský alchymista, astronóm, farmaceut, filozof, fyzik, hudobník, logik, matematik, pedagóg, poet a teológ z perzského Rayy neďaleko iránskeho Teheránu **Rhazes (Abu Bakr Muhammad Ibn Zakariyya al-Razi**, 865–925 n.l.) bol jeden z najvýznamnejších lekárov všetkých čias. Bol unikátnym encyklopedickým vedcom (dochovaných je najmenej 232 jeho prác zo všetkých oblastí poznania), ktorý viac ako tridsať rokov pôsobil v irackom Bagdade. Je považovaný nielen za otca arabskej medicíny a pediatrie, ale aj za zakladateľa modernej chémie a oftalmológie.

Stredoveké vedomosti gréckej, indickej a perzskej medicíny, ale aj svoje vlastné poznatky zhrnul v dvoch významných učebniciach medicíny. Desaťzväzkovú medicínsku knihu **Kitab al-Mansouri fi al-Tibb** zasvätil kalifovi al-Mansurovi. Zvláštnu pozornosť venoval v teoretickej časti anatómii, dietetike, fyziológii, hygiene, chirurgii a všeobecnej patológii a v praktickej časti diagnostike, liečbe, praktickej chirurgii a špeciálnej patológii.

V druhej, dvadsaťpäťzväzkovej, komplexnej, objemnej a všeobsažnej knihe medicíny **Kitab al-Hawi fi al--Tibb**, ktorá bola v svojej dobe niečo ako kompendium medicíny, popísal všetky známe choroby, ich liečbu, prípravu liekov a zdokumentoval vlastné klinické prípady. Kniha získala na význame aj preto, lebo bola preložená do latinčiny a ako **Liber Continens** sa už v roku 1395 stala súčasťou veľkej knižnice parížskej lekárskej fakulty. V deviatom zväzku, ktorý bol intenzívne študovaný v Európe, dlhý čas po období renesancie, sa podrobne zaoberal farmakológiou. Práve tu výstižne popísal cukrovku a komplexné prostriedky nielen na liečbu nadmerného močenia, ale aj obezity. Vo svojom pragmatickom klinickom prístupe preferoval diétnu liečbu pred liečbou liekmi.

Vzhľadom k tomu, že popísal nielen prospešné, ale aj škodlivé účinky potravín na zdravie, položil tým základy klinickej dietetiky. Cukrovku diagnostikoval nielen pohovorom s pacientom o nadmernom močení, ale aj konkrétnou skúškou na prítomnosť cukru v moči. Pacienta požiadal, aby sa vymočil na piesku a odišiel. Ak sa po chvíli na piesku s močom zhromaždovali mravce, mal pacient cukrovku.

Jeho originalitu a veľkosť dokazuje aj to, že ako prvý presne popísal a rozlíšil kiahne a osýpky, do diagnostiky zaviedol nielen sledovanie príznakov choroby na koži a očiach, ale aj kontrolu dýchania, moča, pulzovej frekvencie a teploty. Do liečby rán zaviedol dezinfekciu, ortuťovú masť (*unguentum hydrargyrum*) a každodennú výmenu krytia rany. Veľmi presne popísal gangrénu, ale keďže nepoznal jej podstatu, nepopísal ani liečbu. Ako priekopník experimentálneho výskumu v medicíne objavil mnohé chemické látky a zlúčeniny, uvedomoval si vplyv liekov na aktiváciu chemických reakcií v tele pacienta a zaviedol najskôr experimenty na zvieratách a až potom na ľuďoch. Venoval sa nielen vplyvu genetiky, ale aj psychiky na vznik a liečbu chorôb. Vyvinul inovatívnu a originálnu metódu pre výber najlepšej lokality na vybudovanie nemocnice. Spočívala v umiestnení kusov mäsa na rôznych miestach v meste a sledovaní, ako s odstupom času hnilo. Tým presne zistil, ktoré miesto je najvhodnejšie na výstavbu nemocnice z hľadiska zdravého životného prostredia. Ako pedagóg učil študentov oddanosti, pokore a službe pre pacientov všetkých sociálnych vrstiev.

Literatúra

http://www.wdl.org/en/item/4276/

http://www.islamweb.net/emainpage/index.php?page=articles&id=136050

1. Mokáň M, Martinka E, Galajda P et al. Diabetes mellitus a vybrané metabolické ochorenia. Turany: P+M 2008. ISBN 978–80–969713–9-8.

2. Savona-Ventura C, Mogensen CE. History of Diabetes Mellitus. Issy-les--Moulineaux Cedex: Elsevier Masson 2009. ISBN 978–22–947–0990–6.

3. Švejnoha J. Vítězové nad cukrovkou. Semily: GEUM 1998. ISBN 80–86256–00–6.

4. Ďalšie informácie dostupné z WWW: <http://www.wdl.org/en/item/4276/>.

5. Ďalšie informácie dostupné z WWW: <http://www.islamweb.net/emainpage/index.php?page=articles&id=136050.>

Mgr. Andrea Bukovská
✉ **bukovska@unm.sk**

Nemocničná lekáreň UNM, Martin
Diabetologické edukačné centrum I. internej kliniky JLF UK a UNM, Martin
www.unm.sk

Doručené do redakcie 30. mája 2013